

doi:10.15199/48.2020.04.42

100-lecie Stowarzyszenie Elektryków Polskich -Zanim powstało SEP

Elektrotechnika na zjazdach techników polskich w 1917 roku

Streszczenie. Artykuł prezentuje tematykę elektrotechniczną obecną na trzech zjazdach techników polskich, odbytych w 1917 roku w Warszawie, Krakowie i Moskwie. Omówiono przedstawione tam referaty, postulaty i koncepcje dotyczące elektrotechniki w Polsce po odzyskaniu niepodległości. Przedstawiono wpływ tych koncepcji i postulatów na kształt elektrotechniki w Polsce w następnych latach.

Abstract. The article presents the presence of electrotechnics at three conventions of Polish technicians, in 1917 in Warsaw, Cracow and Moscow. The references, postulates and concepts concerning electrotechnics presented after regaining independence of Poland were presented there. The influence of these concepts and postulates on the shape of electrotechnics in Poland in the following years is presented. (**Electrotechnics at conventions of Polish technicians in 1917**).

Słowa kluczowe: historia elektrotechniki, zjazdy techników, ruch stowarzyszeniowy techników polskich

Keywords: history of electrotechnics, technicians congresses, association movement of Polish technicians

Wstęp

W momencie wybuchu I wojny światowej w 1914 roku, w Polakach na nowo odżyły nadzieje na odzyskanie niepodległości. W trakcie wojny nadzieje te jeszcze się umacniały, szczególnie po 5 listopada 1916 roku, kiedy to cesarze dwóch mocarstw zaborczych - Niemiec i Austro-Węgier, chcąc zyskać poparcie Polaków w przedłużającej się wojnie, wydali akt zapowiadający utworzenie samodzielnego Królestwa Polskiego po jej zakończeniu. Akt 5 listopada przyspieszył rozwój wypadków, inicjując tworzenie załączków polskiej państwowości.

Wobec tego, coraz ważniejsze stawało się pytanie, jak ma wyglądać odrodzona Rzeczpospolita. Jednym z najważniejszych zagadnień był kształt przyszłej gospodarki i infrastruktury w kraju. Inżynierowie i technicy polscy, również elektrycy, byli jednymi z wielu grup zawodowych, które podejmowały w trakcie wojny liczne inicjatywy dotyczące ustalenia celów i charakteru przyszłych działań. Za najważniejsze czynności temu służące niewątpliwie należy uznać organizację zjazdów techników. Wciąż istniejące granice i wojenne warunki uniemożliwiały zebranie wszystkich techników w jednym miejscu, stąd też odbyło się ich kilka. Największe i najważniejsze miały miejsce w 1917 roku. Były to: Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12-15 IV), II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28-30 IX) i Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6-11 X). W każdym z tych zjazdów brali udział elektrycy, którzy podkreślając rolę elektrotechniki w odbudowie i rozwoju, mocno zaznaczyli swoją obecność. Poruszone przez nich zagadnienia związane z elektrotechniką wytyczyły w bardzo dużym stopniu ścieżki jej rozwoju w II RP.

Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12-15 IV 1917)

Na VI Zjeździe Techników Polskich w Krakowie w 1912 roku postanowiono, że kolejny zjazd ma odbyć się w 1915 roku w Warszawie. Wybuch wojny i zajęcie Warszawy przez Niemców w 1915 roku uniemożliwiły zwołanie zjazdu¹. W lutym 1917 roku Rada Stowarzyszenia Techników w Warszawie postanowiła jednak zwołać zjazd w Warszawie. Powołano Komitet Organizacyjny składający

się z 5 członków: przewodniczącego Alfonsa Kühna (inż. elektryk), Władysława Chromińskiego, Stefana Szybalskiego, Zygmunta Wóycickiego i Stanisława Manduka². Wśród członków Prezydium zjazdu (którzy byli podzieleni na prezesów honorowych i prezesów czynnych) wśród tych ostatnich byli elektrycy Kazimierz Drewnowski i Tadeusz Sułowski.

Fot. 1. Otwarcie Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w 1917 roku w sali posiedzeń Rady Miejskiej w Ratuszu (źródło: *Tygodnik Ilustrowany* 1917, nr 16, s. 197)

Cel zwołania zjazdu dobrze określił przewodniczący Komitetu Organizacyjnego A. Kühn: *W chwili budzenia się samodzielnego życia narodu polskiego wszystkie jego zawody oświecone rozpoczęły prace przygotowawcze. Wśród tych zawodów nasz techniczny zajmuje wybitne miejsce, albowiem jemu przypadnie znaczny udział w odbudowie kraju i przemysłu. Zamierzaliśmy więc zwołać zjazd, by naradzić się nad zadaniami, policzyć się, ułożyć plan działania*³.

Obrazy zjazdu toczyły się na posiedzeniach plenarnych i zebraniach zawodowych, w działach poświęconych zagadnieniom: budownictwa, mechaniczno-przemysłowym,

¹ Początkowo zjazd miał być w 1914 roku, B. Kalabiński, Zjazdy Techników Polskich w latach 1882-1917, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* 1963, seria D, z. 4, s. 13.

²Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917, red. W. Chromiński, Warszawa 1917, s. 31.

³ Tamże, s. 5.

chemii, komunikacji, urządzeń zdrowotności publicznej i elektrotechniki. Dyskutowane zagadnienia i wnioski pogrupowano: odbudowa kraju (grupa tematyczna A), stan i rozwój przemysłu (grupa B), ustawodawstwo techniczno-przemysłowe (grupa C), oświata zawodowo-techniczna (grupa D) i sprawy ogólne (grupa E). Były więc dostosowane do ówczesnej sytuacji dziejowej. Dążono do stworzenia wspólnej dla wszystkich techników polskich organizacji o szerokim zakresie działania, do rejestracji polskich sił technicznych, samopomocy materialnej i zawodowej wśród techników, zapewnienia im udziału w życiu państwowym oraz do wypracowania metod pracy społeczno-technicznej. Zjazd zakończył obrady uchwałą zwołania VIII Zjazdu Techników Polskich w już niepodległej Warszawie⁴.

Fot. 2. Alfons Kühn 1878-1944 (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

Mimo trudności, na Zjazd przybyło 850 osób, w tym 270 spoza Warszawy (30 osób z Galicji i 5 osób z zaboru pruskiego)⁵. Mała ilość osób z Galicji i Poznańskiego spowodowana była nie otrzymaniem przez nich zgody władz zaborczych na wyjazd do Warszawy.

W każdej z powyższych grup zagadnień była obecna tematyka elektrotechniczna. Wśród 77 uchwał zgłoszonych, 8 związanych było z elektrotechniką. Pierwszy referat na temat elektrotechniczne wygłosił na posiedzeniu plenarnym (13 IV) Alfons Kühn pt. *O współczesnych metodach elektryfikacji krajów*⁶. Wnioskował w nim o utworzenie krajowego urzędu elektryfikacyjnego⁷, prowadzenie badań naturalnych źródeł energii, opracowanie zasad elektryfikacji kraju, przedstawił też sposoby wykorzystania energii elektrycznej, poruszył kwestię budowania i eksploatacji elektrowni oraz przygotował projekt sprzyjający rozwojowi

⁴ Kolejny Zjazd odbył się jednak dopiero w 1923 roku, T. Skarzyński, J. Kubiakowski, *Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882-1919-1945*, [w:] 75 lat SEP 1919-1994, red. T. Skarzyński, Warszawa 1994, s. 21.

⁵ B. Kalabiński, *Zjazdy Techników Polskich w latach 1882-1917...*, s. 39.

⁶ *Pamiętnik Zjazdu...*, s. 16.

⁷ Po Zjeździe sprawa była kontynuowana. Zagadnienie organizacji urzędu elektryfikacyjnego i projekt prawa drogowego dla urządzeń elektrycznych został przesłany w 1918 do Ministerium spraw wewnętrznych. Z działalności Stowarzyszenia, *Wiadomości Tygodniowe*, 1918 r., nr 27, s. 97. Urząd Elektryfikacyjny powstał w 1919 r.

przemysłu elektrotechnicznego⁸. Wnioski zostały przyjęte i objęte uchwałą w grupie B na pozycji 2. Kolejny referat na posiedzeniu plenarnym wygłosił Edward Opęchowski dnia 14 IV pt. *Oświetlenie elektryczne naszych wsi i miasteczek*⁹. W swoim referacie stwierdził, że należy oświetlić miasteczka i wsie, bo przyczyni się to do rozwoju kultury w Polsce¹⁰. Wniosek został przyjęty i objęty uchwałą w grupie A na pozycji 12.

Na Zjeździe prowadzono również obrady w Dziale elektrotechnicznym odbyłym 13 IV. Przewodniczącym Działu był Tadeusz Sułowski (Łódź), zastępcą Leon Rudowski, a sekretarzem Stanisław Lechowski¹¹. Wygłoszono tam pięć referatów, w tym dwa o szkolnictwie elektrotechnicznym. Pierwszy był autorstwa Jana Tymowskiego pt. *Niższe szkolnictwo elektrotechniczne w Królestwie Polskim*. W tym referacie podniósł on rolę potrzeby kształcenia elektromonterów, bardzo potrzebnych do rozwoju przemysłu elektrotechnicznego. Przedstawił możliwości ich kształcenia zmieniające się na przestrzeni lat. Skończył referat na stwierdzeniu, że należy opracować program szkół zawodowych dla elektrotechników¹². W drugim wystąpieniu, *Szkolnictwo elektrotechniczne wyższe* autor Kazimierz Drewnowski na początku omówił zagadnienia przed jakimi staną elektrotechnicy w przyszłości przy odbudowie kraju, elektryfikacji i tworzeniu przemysłu elektrotechnicznego. Uznał za konieczne stworzenie podstaw krajowego przemysłu elektrotechnicznego. By do tego doprowadzić, należy przygotować odpowiednie założenia do kształcenia inżynierów elektrotechników. Twierdził, że szkoły politechniczne mają przygotować przyszłych inżynierów elektryków do pracy w trzech dziedzinach:

1. Naukowej i pedagogicznej, czyli przyszłych naukowców, badaczy oraz nauczycieli.

2. Eksploatacyjnej, zajmującej się obsługą urządzeń elektrycznych oraz organizacją przedsiębiorstw elektrycznych i energetycznych, jako przyszłych pracowników różnych branż, elektrowni, ciepłowni, przedsiębiorstw samorządowych oraz pracowników zarządów, kierowników i dyrektorów.

3. Konstrukcyjnej, kształcącej pracowników biur konstrukcyjnych i głównych konstruktorów.

W swojej koncepcji uwzględnił najważniejsze kierunki kształcenia inżynierów elektryków potrzebnych w czasie, gdy miała powstać Polska Odrodzona. Przewidywał, że w początkowym okresie, główne zapotrzebowanie będzie na inżynierów elektryków zajmujących się eksploatacją wszelkich urządzeń elektrycznych, w przemyśle, energetyce jak i całej gospodarce krajowej. Uważał, że wytwórczy przemysł aparatów i maszyn elektrycznych powstanie później i wtedy dopiero będzie większe zapotrzebowanie na inżynierów konstruktorów. Podkreślał wagę skryptów i podręczników jako pomocy dydaktycznych w języku polskim. Określił podstawowe i najważniejsze podręczniki do nauki elektrotechniki. W swojej koncepcji zawarł bardzo wiele konkretnych pomysłów, które później rzutowały na początkowe lata i dalszy rozwój Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej oraz rozwój kierunku elektrotechnika. Uważał również, że na obu politechnikach we Lwowie i Warszawie powinny działać samodzielne wydziały elektrotechniczne. Na końcu wysunął wniosek by w Polsce powstała państwowa elektrotechniczna stacja doświadczalna potrzebna do

⁸ *Pamiętnik Zjazdu...*, s. 102-105.

⁹ Tamże, s. 17.

¹⁰ Tamże, s. 70.

¹¹ Tamże, s. 20.

¹² Tamże, s. 254-261.

badań, prób, wydawania norm i przepisów itp.¹³. Z tematyki obu referatów wynikły zgłoszone wnioski, aby tworzyć elektrotechniczne szkoły zawodowe, otworzyć samodzielne wydziały elektrotechniczne na politechnikach polskich (grupa D pkt. 4) oraz, że należy wydawać nowe podręczniki lub tłumaczenia dla wszystkich zawodów technicznych z uwzględnieniem różnego poziomu wykształcenia¹⁴ (grupa D pkt. 15).

Fot. 3. Kazimierz Drewnowski 1881-1952 źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Kolejne dwa referaty w dziale elektrotechnicznym: Juliana Kraushara *Ustawodawstwo elektryfikacyjne* i Bronisława Tyski *W sprawie przepisów dla instalacji elektrycznych* podjęły podobne tematy prawne. Stwierdzili oni, że brakuje prawnych rozporządzeń potrzebnych przy budowach elektrowni i sieci elektrycznych. Poparli powstanie urzędu elektryfikacyjnego mającego za zadanie m.in. zajęcie się sprawą przeprowadzania sieci elektrycznych przez prywatne grunty¹⁵ (grupa C, pkt. 7).

Na zjeździe poruszano również sprawę słownictwa technicznego. Stanisław Wysocki w referacie *Słownictwo elektrotechniczne* przedstawił historię prac nad jego tworzeniem i ujednostajnianiem, wnioskował aby nadal prowadzić te bardzo ważne prace. Przedstawił terminy elektrotechniczne, które już funkcjonowały w słownictwie elektrotechnicznym. W sprawie pojęć, których nazw jeszcze nie ustalono uznał, że należy wybrać ich nazwy i zatwierdzić na kolejnym zjeździe. Polecił Koło Elektrotechników z Warszawy by utworzyła stałą Komisję centralną słownictwa elektrotechnicznego, która zajęłaby się pracami nad słownictwem elektrotechnicznym, a prowincjonalnym zrzeszeniom elektrotechników by również prowadziły takie prace i utrzymywały kontakt z Komisją¹⁶. Następnie, w czasie trwania Zjazdu pod przewodnictwem Stanisława Wysockiego odbyło się posiedzenie Komisji celem ustalenia słownictwa elektrotechnicznego, w którym uczestniczyli członkowie stowarzyszeń technicznych Lwowa, Łodzi i Sosnowca w liczbie 20 osób. Wnioski zjazdu związane ze słownictwem technicznym były następujące: opracowane przez Komisję ustalenia

¹³ Tamże, s. 262-274.

¹⁴ Kazimierz Drewnowski w kolejnych latach podczas pracy na Politechnice Warszawskiej opublikował szereg skryptów i podręczników dla studentów.

¹⁵ Tamże, s. 282-285.

¹⁶ Tamże, s. 275-281.

dotyczące słownictwa elektrotechnicznego, co do którego zapadła zgoda zrzeszeń z Warszawy i Lwowa, należy uznać za obowiązujące wśród polskich elektrotechników (grupa D, pkt. 12). W drugim wniosku poparto inicjatywę S. Wysockiego by zorganizować stałą Komisję centralną słownictwa elektrotechnicznego¹⁷ (grupa D, pkt. 13). W ostatnim stwierdzono, że konieczne jest ujednoczenie wyrazów używanych w technice i popularyzowanie ich drogą odpowiednich wydawnictw¹⁸ (grupa D, pkt. 14).

Uczestnicy Zjazdu w Warszawie mieli możliwość uczestniczenia w wycieczkach technicznych, odwiedzając m.in. elektrownię tramwajową. Uczestnicy Działu elektrotechnicznego postanowili również, by w terminie nie dłuższym jak rok zwołać w Warszawie ogólnokrajowy Zjazd Elektrotechniczny.

Fot. 3. Stanisław Odrowąż-Wysocki 1876-1931 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28-30 IX 1917)

Czym dla techników z Królestwa był zjazd w Warszawie, tym po części dla techników i przemysłowców galicyjskich był II Galicyjski Zjazd Przemysłowy, który odbył się w Krakowie pod koniec września 1917 roku. Inną była geneza i charakter tego zjazdu w porównaniu do warszawskiego, przede wszystkim był to bowiem zjazd przemysłowy, a więc stawiający na pierwszym miejscu kwestie związane z odbudową i rozwojem przemysłu. I Galicyjski Zjazd Przemysłowy miał miejsce dużo wcześniej, bo jeszcze w 1901 roku, w innych warunkach gospodarczo-politycznych, a jego głównym celem było utworzenie organizacji

¹⁷ Centralna Komisja Słownictwa Elektrotechnicznego powstała jeszcze w 1917 roku. T. Skarzyński, J. Kubiatoński, *Ważniejsze wydarzenia...*, s.14.

¹⁸ W ciągu kolejnych lat wydano kilka publikacji ze słownictwem elektrotechnicznym i dalej prowadzono pracę m.in. na I i II Zjeździe elektrotechników, czego skutkiem było wydanie publikacji: *Terminy elektrotechniczne przyjęte jako obowiązujące ogół elektrotechników polskich na Nadzwyczajnym Zjeździe Techników w 1917 r. na I-ym Zjeździe Elektrotechników w 1919 r. i na II-gim Zjeździe Elektrotechników w 1921 r. zestawili w porządku alfabetycznym Prof. St. Odrowąż-Wysocki, Warszawa 1922. Zob. J. Rzewnicki, *Prace nad słownictwem elektrotechnicznym 1900-1925*, Warszawa 1926, s. 8-10.*

zrzeszającej przemysłowców galicyjskich i powołanie instytucji kredytowej dla nich¹⁹.

II Zjazd miał za zadanie zwrócenie uwagi przemysłowców na zbliżającą się zmianę warunków istnienia ich przedsiębiorstw i na czekające w związku z tym nowe zadania, a także zainaugurować szczegółowe badania warunków istnienia i możliwości rozwoju przemysłu w Galicji²⁰.

Obrady toczyły się w kilku sekcjach reprezentujących poszczególne gałęzie przemysłu w Galicji (były to: górnicza, ziemno-ceramiczna, metalowa, papiernicza, skórnicza, włókiennicza, spożywcza, chemiczna, drzewna, budowlana i udziału kobiet w przemyśle)²¹. Uczestnicy zjazdu doskonale przeczuwali nadchodzącą zmianę warunków politycznych i gospodarczych po wojnie, jednak nie byli jeszcze w stanie przewidzieć jak ostatecznie się one ułożą. W związku z tym wiele postulatów i działań przedsięwziętych na tym zjeździe zdezaktualizowało się w 1918 roku, wraz z upadkiem Austro-Węgier i powstaniem Polski. Podkreślić należy znaczenie zjazdu dla zintegrowania środowisk przemysłowych z Galicji i Królestwa Polskiego, bo na 452 uczestników, już 60 pochodziło z Królestwa²².

W porównaniu do zjazdu warszawskiego, zagadnienia elektrotechniczne były tam z racji innego charakteru zjazdu znacznie słabiej reprezentowane, a poruszył je w swoim odczycie jedynie Gabriel Sokolnicki, który 30 IX na posiedzeniu plenarnym zjazdu miał odczyt pt. *Elektryczność, jako czynnik rozwoju przemysłu*²³. Niestety, nie nadesłał on treści tego odczytu, przez co nie ukazał się on w pamiętniku pozjazdowym i nie jest znana jego treść.

Zamieszczono tam za to postulaty i wnioski jakie postawiono po dyskusji nad tym referatem: Sokolnicki postawił cztery wnioski²⁴:

Fot. 4. Gabriel Sokolnicki 1877-1975 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

¹⁹ Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu Przemysłowego odbytego w Krakowie w dniach 28-30 września 1917, red. A. Szczepański, Kraków 1919, s. 7.

²⁰ Tamże, s. 8.

²¹ Tamże, s. 18.

²² J. Piłatowicz, Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 1999, nr 3-4, s. 93.

²³ Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu..., s. 38.

²⁴ Tamże, s. 144.

1. Biorąc pod uwagę, że rozwój nowoczesnego przemysłu, zarówno drobnego, jak i wielkiego, zależy w znacznym stopniu od łatwości korzystania z taniej energii elektrycznej, a potrzeba tej energii po wojnie wiąże się nieodłącznie z odbudową zniszczonego kraju, drugi galicyjski Zjazd przemysłowy popiera kredytowanie przez „Centralę krajową dla gospodarczej odbudowy Galicji” studiów nad elektryfikacją kraju. Wyraża jednak żądanie, aby kredyt nie ograniczał się tylko do studiów i projektów, lecz skoro tylko powstanie możliwość realizacji tych projektów, uwzględnił kredytowanie budowy elektrowni okręgowych.

2. Zjazd wzywa posłów z Rady Państwa (w Wiedniu) do wzniesienia prac nad przyjęciem „elektrycznej ustawy drogowej” która od wielu lat nie może zostać uchwalona, a której brak utrudnia rozwój elektryfikacji.

3. Zjazd zwraca uwagę Wydziału Krajowego (czyli rządu w Galicji) na szeroko rozwiniętą elektryfikację w państwach zachodnich i niektórych krajach austriackich (Styria, Morawy), a także na dalsze koncepcje rozwoju i zamiary jej monopolizacji. Wobec tego, Wydział Krajowy powinien ustosunkować się do tego, zwłaszcza do planowanego przez rząd w Wiedniu uchwalenia projektu ustawy opodatkowania lub zmonopolizowania wytwarzania energii elektrycznej.

4. Zjazd uznaje elektryfikację za pierwszorzędą sprawę dla przemysłu i gospodarczych interesów kraju, ustanawia wobec tego „Komitet elektryczny” który jako organ Stałej delegacji Zjazdów przemysłowych będzie ściśle współpracował z Biurem Elektryfikacji przy Centrali Odbudowy, służąc radą i pomocą nad planowaniem elektryfikacji kraju.

Ponadto postawiono do referatu dwa wnioski od innych osób:

Wniosek postawiony przez Antoniego Chrząszczewskiego²⁵:

5. Zjazd zwraca się z żądaniem rozpowszechnienia zagadnień elektryfikacji wsi. W związku z wyniszczeniem przez wojnę inwentarza roboczego, postuluje, aby zastąpić energią elektryczną braki siły pociągowej. Zjazd wnosi o utworzenie w różnych regionach modelowych ferm wykorzystujących elektryczność, które stanowiłyby przykład dla rolników.

Wniosek Józefa Olszewskiego²⁶:

6. Zjazd uznaje znaczenie spółek maszynowo-kredytowych, które działając pod kontrolą własnych organizacji przemysłowych, będą dostarczać szczególnie drobnemu przemysłowi, odpowiednich maszyn, ograniczając w ten sposób wyzysk ze strony prywatnych, zarówno krajowych jak i obcych dostawców maszyn i motorów.

Jak później pisał Sokolnicki, referat wygłoszony przez niego na tym zjeździe stanowił podstawę programową „Grupy Elektrotechnicznej”, której był przewodniczącym, działającej od lutego 1917 roku w „Centrali krajowej dla gospodarczej odbudowy Galicji”²⁷. Działalność tej grupy nie trwała jednak długo, bo skończyła się wraz z upadkiem Austro-Węgier, jednak doświadczenia zebrane w trakcie jej funkcjonowania, jak i poczynione prace nie zostały zaprzepaszczone i stanowiły podstawę do podobnej działalności w II RP, w ramach Urzędu Elektryfikacyjnego

²⁵ Tamże, s. 144-145.

²⁶ Tamże, s. 145.

²⁷ Życiorys (Gabriela Sokolnickiego z roku 1931), maszynopis ze zbiorów prywatnych syna Stefana Sokolnickiego; Sprawozdanie C.K. Namiestnictwa Centrali Krajowej dla Gospodarczej Odbudowy Galicji za czas od czerwca 1916 do lutego 1917, Kraków 1917, s. 264-265.

przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu a także w Państwowej Radzie Elektrycznej.

Zgłoszone na Galicyjskim Zjeździe wnioski, z których wiele zwracało się do galicyjskich władz krajowych zdezaktualizowały się wraz z oderwaniem autonomicznej Galicji od Austro-Węgier, zwróciły jednak one uwagę kół rządowych i przemysłowych na znaczenie elektryfikacji w rozwoju przemysłu i rolnictwa, co było trwałym osiągnięciem tego zjazdu. Ułatwiło to prowadzenie racjonalnej współpracy z tymi kołami nad elektryfikacją w niepodległej Polsce.

Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6-11 X 1917)

W 1917 roku także polscy technicy znajdujący się w Rosji podjęli inicjatywę zwołania zjazdu. Znaleźli się oni w Rosji wraz z wypadkami wojennymi, część dobrowolnie ewakuowała się w głąb państwa Romanowów po zajęciu Królestwa Polskiego (Kongresowego) przez Niemców, inna część dostała się do Rosji razem z ewakuowanymi z Kongresówki zakładami przemysłowymi. Bardzo wielu jednak pracowało w Rosji jeszcze przed wojną, a inżynierowie stanowili wyjątkowo licznie reprezentowany przez Polaków w Rosji zawód. Było to spowodowane wielkim popytem na pracę inżynierów i techników w głębi Rosji, gdzie dynamicznie rozwijał się przemysł. Na przełomie XIX i XX wieku ilość Polaków w miastach Rosji była znacząca, tworzyli oni własne środowiska. Jednym z takich polskich inżynierów, którzy działali w Rosji w czasie I wojny światowej był Marian Lutosławski²⁸, inżynier mechanik i elektryk, z którego inicjatywy zwołano Zjazd Techników Polaków w Moskwie. Organizatorami Zjazdu była Sekcja Techniczna Stowarzyszenia „Dom Polski” w Moskwie.

Fot. 5. Marian Lutosławski 1871-1918 (źródło: *Przegląd Techniczny* 1918, nr 33-38, s. 193)

Celem zjazdu miało być powołanie Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, ustalenie zadań dla kadry technicznej i wytyczenie kierunków rozwoju dla przemysłu i szkolnictwa technicznego w przyszłej Polsce. Skala zjazdu, ilość uczestników, doniosłość postulatów i zakres prowadzonych prac świadczą o wielkiej determinacji i zapale działających wówczas w Rosji polskich techników.

²⁸ Więcej o Marianie Lutosławskim: J. Hickiewicz, P. Rataj, Marian Lutosławski (1871-1918), *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2017, nr 4 (116), s. 163-172.

Przygotowania do niego rozpoczęły się 21 czerwca 1917 roku, kiedy zebrał się Komitet Organizacyjny. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego został Marian Lutosławski²⁹. Zjazd odbył się w Moskwie w dniach 23-28 września (wg kalendarza juliańskiego), 6-11 października (wg kalendarza gregoriańskiego) 1917 roku

W pierwszym dniu obrad wybrano Prezydium Zjazdu. Prezesem został Lucjan Biszlager, a sekretarzem elektryk Kazimierz Szpotański³⁰ (późniejszy twórca polskiego przemysłu aparatów elektrycznych).

Zjazd odbył się w szczególnych warunkach, ponieważ miesiąc później rozpoczęła się w Rosji rewolucja bolszewicka. W specjalnej przedzjazdowej ankiecie zarejestrowano 877 techników Polaków w Rosji, w tym 54 inżynierów elektrotechników³¹. Najwięcej, bo 143, było zarejestrowanych mechaników, ale niektórzy z nich działali również pioniersko w dziedzinie elektrotechniki. Z powodu występujących wówczas trudności komunikacyjnych, na Zjazd przyjechało jednak znacznie mniej uczestników. Na podstawie sprawozdania rachunkowego Zjazdu i podanej tam ilości wpłat indywidualnych, można jednak ocenić, że w Zjeździe brało udział około 300 osób, co zważywszy na ówczesne trudne, wojenne i rewolucyjne warunki, było wynikiem imponującym³².

W czasie Zjazdu odbywały się obrady plenarne oraz w VII sekcjach, w tym: m.in. Ogólnej, Elektrotechnicznej i Szkolnej. Komisarzami i sekretarzami sekcji Elektrotechnicznej odpowiednio byli Mieczysław Pożaryski (późniejszy wielokrotny dziekan Wydziału Elektrycznego PW) i Zygmunt Klamborowski³³.

Fot. 8. Mieczysław Pożaryski 1875-1945 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Lutosławski brał bardzo czynny udział w Zjeździe. W sesji plenarnej wygłosił referat *Role Polski jako pośrednika pomiędzy zachodem a wschodem*³⁴, a w sekcji Chemicznej referat: *Współczesny stan przemysłu azotowego na zachodzie*. Najczęściej zabierał też głos w trakcie obrad. Pierwszego dnia podczas połączonego posiedzenia sekcji Ogólnej, Elektrotechnicznej i Ekonomicznej zostały wygłoszone referaty przez Ludwika Tołkockę: *Elektryfikacja kraju* oraz M. Lutosławskiego: *Nowe metody wyzyskania*

²⁹ Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23-28 IX, 6-11 X 1917 r., cz. 1, Moskwa 1918, s. 3.

³⁰ Tamże, s. 4.

³¹ Tamże, s. 30.

³² Tamże, s. 24.

³³ Tamże, s. 3.

³⁴ Tamże, s. 70.

paliwa jako źródła taniej energii³⁵. Przewodniczącym posiedzenia był L. Tołłoczko, sekretarzem Marcin Sroczyński. W dyskusji poruszono tematy: równomiernego rozwoju przemysłu w całym kraju, gazyfikacji torfu i węgla (już wtedy, przed stu laty, rozważano ten problem!) oraz potrzeby rozwoju turbin gazowych. W trakcie kolejnego posiedzenia sekcji Elektrotechnicznej wygłoszony był referat inż. Zygmunta Okoniewskiego (późniejszy twórca polskiego przemysłu maszyn elektrycznych) *Nowe kierunki w elektrotechnice*³⁶.

Fot. 7. Zygmunt Okoniewski 1877-1936 (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

Na kolejnych posiedzeniach sekcji opracowano następujące postulaty:

1. Obowiązkiem państwa winno być dostarczanie taniej energii na obszarze całego kraju, ponieważ jest to niezbędny czynnik dla przemysłowego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju kraju.

2. Będzie można to osiągnąć przez budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia złożonego z centralnej elektrowni wn oraz dołączonych wodnych elektrowni, jak również parowych, budowanych bezpośrednio przy kopalniach.

3. Budowa i zarządzanie sieciami rozdzielczymi winno wchodzić w zakres obowiązków organizacji samorządowych.

4. Wobec stosunkowo małej ilości energii, którą mogą dostarczyć istniejące obecnie na ziemiach polskich elektrownie, szczególnie wodne, ogólną elektryfikację kolei należy uważać za przedwczesną. Natomiast wskazaną jest elektryfikacja tramwajów, kolei podmiejskich, szczególnie na terenach górzystych i większych węzłów kolejowych.

5. Należy dążyć do powstania krajowych wytwórni różnego rodzaju aparatów i maszyn elektrycznych, które będą potrzebne w znacznych ilościach³⁷.

Podkreślić należy, iż postulaty te zostały później spełnione w Polsce Odrodzonej. Powstały elektrownie prądu przemiennego, rozpoczęto budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia, najpierw na Pomorzu z inicjatywy Alfonsa Hoffmanna. W wielu miastach działały tramwaje elektryczne. Doszło do elektryfikacji warszawskiego węzła kolejowego. W dniu 15 listopada 1918 roku w Warszawie rozpoczęła działalność Fabryka Aparatów Elektrycznych Kazimierza Szpotańskiego,

uczestnika Zjazdu, która tak się rozwinęła, że w 1939 roku zatrudniała ponad 1500 pracowników i opanowała 50% krajowego rynku aparatów elektrycznych³⁸. Zygmunt Okoniewski tworzył zaś początki przemysłu maszyn elektrycznych w fabryce w Żychlinie³⁹.

W posiedzeniach sekcji Szkolnej uczestniczył Mieczysław Pożaryski. Wygłoszone były tam referaty: Stefana Bryły: *O wyższym wykształceniu technicznym i W sprawie polskiego szkolnictwa technicznego na kresach*. Prof. Bryła wygłosił ponadto w zastępstwie referat nieobecnego prof. Wodyńskiego *O organizacji wyższego szkolnictwa wyższego technicznego w przyszłej Polsce*⁴⁰. Były też wygłoszone referaty: Stanisława Nietyksy *Postulaty dotyczące przyszłego wykształcenia technicznego w Polsce* oraz Karola Adamickiego *W sprawie przyszłego wykształcenia techników w Polsce*. W trakcie Zjazdu wiele uwagi poświęcono organizacji i statutowi Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji. W tych dyskusjach najbardziej aktywną osobą był M. Lutosławski, który przedstawił projekt statutu Stowarzyszenia⁴¹. Zorganizowano ponadto wycieczkę do moskiewskiej elektrowni tramwajowej.

Marian Lutosławski nie tylko zorganizował Zjazd i starannie czuwał nad jego przebiegiem, ale jeszcze w trudnych warunkach 1918 roku udało mu się doprowadzić do wydania w Moskwie, nakładem Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, sprawozdania ze Zjazdu pt. *Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie dnia 6-11 X / 23-28 IX 1917 r.*; część 1 (102 stron). W materiałach tych podany jest przebieg Zjazdu, łącznie ze stenogramem Zjazdu, ponadto spis alfabetyczny techników Polaków zarejestrowanych w ankiecie przedzjazdowej oraz Ustawa (statut) Stowarzyszenia Techników Polskich w Rosji. Brakuje tekstów wygłoszonych referatów, które prawdopodobnie planowano zamieścić w części drugiej, której jednak ze względu na dalszy przebieg wydarzeń i losy Lutosławskiego nie udało się już wydać.

Fot. 8. Okładka materiałów ze zjazdu moskiewskiego

³⁸ Więcej o Kazimierzu Szpotańskim i jego przedsiębiorstwie patrz: Kazimierz Tadeusz Szpotański (1887-1966), przew. kom. red. J. Hickiewicz, Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Warszawa 2018.

³⁹ Więcej o Zygmuncie Okoniewskim: J. Hickiewicz, P. Sadłowski, E. Weber, Zygmunt Okoniewski (1877-1936) W 140 rocznicę urodzin, *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2017, nr 1 (113), s. 207-213.

⁴⁰ Tamże, s. 17.

⁴¹ Tamże, s. 4.

³⁵ Tamże, s. 11-12, 53.

³⁶ Tamże, s. 53.

³⁷ Tamże, s. 18.

Znaczenie trzech Zjazdów Techników w 1917 roku dla polskiej elektrotechniki

W trakcie I wojny światowej pojawiły się szanse powstania niepodległej Polski. Technicy aktywnie działali by szanse te wykorzystać, aby Polskę jak najszybciej odbudować i zlikwidować jej zacofanie cywilizacyjne. Jedną z dróg osiągnięcia tego celu widziano w rozwoju nowoczesnego przemysłu. Wśród omawianych kierunków rozwoju przemysłu pojawiała się wielokrotnie sprawa elektryfikacji kraju, jako podstawowy warunek rozwoju gospodarczego kraju, a w konsekwencji cywilizacyjnego i kulturalnego. Na przedstawionych zjazdach problematyka elektrotechniczna była szeroko omawiana.

Fot. 9. Ludwik Tołłoczko 1870-1957 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Wyraźnie ukierunkowano rozwój polskiej elektryki na zjeździe w Warszawie. Alfons Kühn wniosł tam o powołanie Urzędu Elektryfikacyjnego, który później utworzono w 1919 roku. Wiele z punktów referatu Kazimierza Drewnowskiego dotyczących szkolnictwa weszło w życie, gdy powstał samodzielny Wydział Elektryczny PW. Stanisław Odrowąż-Wysocki zaś kontynuował pracę nad słownictwem w powstałym CKSE. Zjazd w Krakowie, jako przemysłowy, mocno zaznaczył rolę elektryfikacji w odbudowie i rozwoju przemysłu. Uczestnik tego galicyjskiego Zjazdu, Gabriel Sokolnicki, odegrał wielką rolę w procesie elektryfikacji w II RP. Natomiast na Zjeździe w Moskwie, w szczególności sposób wytyczono kierunki rozwoju polskiej elektryki. Sformułowane na tym zjeździe wnioski wprowadzali później w życie w Polsce Odrodzonej uczestnicy zjazdu. I tak przykładowo Pożaryski tworzył elektrotechniczne szkolnictwo wyższe, Szpotański przemysł aparatów elektrycznych, Okoniewski przemysł maszyn elektrycznych, Tołłoczko łączność telefoniczną i telegraficzną. Jednak najaktywniejszy uczestnik zjazdu moskiewskiego i jednocześnie jeden z najbardziej wyróżniających się elektryków w owym czasie, Marian Lutosławski, nie mógł już w tym uczestniczyć, został bowiem we wrześniu 1918 roku zamordowany z rozkazu Lenina⁴².

⁴² O śmierci M. Lutosławskiego świadczy notatka księdza Kazimierza Lutosławskiego z 10-14 sierpnia 1924 roku w sprawie rozstrzelania braci Marjana i Józefa w Moskwie w dn. 5 września 1918 r. (oryginalny maszynopis w posiadaniu autorów).

Zjazdy techników w 1917 roku odegrały istotną rolę w całym rozwoju niepodległej Polski, zgłoszono na nich wiele konkretnych pomysłów, postulatów, kierunków rozwoju, które później po odzyskaniu niepodległości wprowadzono w życie. W szczególności zjazdy te pozwoliły wytyczyć rozwój elektrotechniki już w niepodległej Polsce, Na Nadzwyczajnym VII Zjeździe w Warszawie zdecydowano, by w terminie nie dłuższym jak rok, zwołać w Warszawie ogólnokrajowy Zjazd Elektrotechniczny, co okazało się bardzo ważne dla powstania stowarzyszenia zrzeszającego polskich elektrotechników, Zjazd ten zwołano dopiero jednak w czerwcu 1919 roku⁴³.

Autorzy: dr hab. inż. Jerzy Hickiewicz, prof. Politechniki Opolskiej, Pracownia Historyczna SEP, E-mail: j.hickiewicz@po.opole.pl; mgr Piotr Rataj, Pracownia Historyczna SEP, Uniwersytet Opolski, E-mail: piotr.rataj33@wp.pl; mgr Przemysław Sadłowski, Pracownia Historyczna SEP, Uniwersytet Opolski, E-mail: przemyslawsadlowski@gmail.com.

LITERATURA

- [1] Hickiewicz J., Rataj P., Marian Lutosławski (1871-1918), *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2017, nr 4 (116), s. 163-172
- [2] Hickiewicz J., Rataj P., Sadłowski P., *Elektrotechnika na Zjazdach Techników Polskich w przededniu odzyskania niepodległości, Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2018, nr 4, s. 9-18
- [3] Hickiewicz J., Sadłowski P., Weber E., Zygmunt Okoniewski (1877-1936) W 140 rocznicę urodzin, *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2017, nr 1 (113), s. 207-213
- [4] Historia Elektryki Polskiej, t. I Nauka, piśmiennictwo i zrzeszenia, red. K. Kolbiński, Warszawa 1976
- [5] Kalabiński B., Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria D. Historia techniki i nauk technicznych* 1963, z. 4, s. 3 – 47
- [6] Kazimierz Tadeusz Szpotański (1887-1966), przew. kom. red. J. Hickiewicz, *Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Warszawa* 2018
- [7] Kucharzewski F., Sto lat życia zawodowego techników polskich, *Przegląd Techniczny* 1926, nr 48 s. 649-651
- [8] Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu Przemysłowego, odbytego w Krakowie w dniach 28-30 września 1917, red. A. Szczepański, Kraków 1919
- [9] Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917, red. W. Chromiński, Warszawa 1917
- [10] Piłatowicz J., Kadra inżynierska w okresie I wojny światowej, *Kwartalnik Historyczny* 1989, nr 3/4, s. 117-137
- [11] Piłatowicz J., Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1939 r., t. II, Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r. Warszawa 2005
- [12] Piłatowicz J., Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939, cz. 1 1898-1918, Warszawa 1993
- [13] Piłatowicz J., Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 1999, 44/3-4, s. 89-108
- [14] Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23-28 IX, 6-11 X 1917 r., cz. 1, Moskwa 1918
- [15] Rzewnicki J., Prace nad słownictwem elektrotechnicznym 1900-1925, Warszawa 1926
- [16] Skarzyński T., Kubiawski J., Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882-1919-1945, [w:] Stowarzyszenie Elektryków Polskich Zeszyt Historyczny nr 1; 75 lat SEP 1919-1994, red. T. Skarzyński, Warszawa 1994
- [17] Żerański T., Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1899-1919, *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 593-614

⁴³ Włęczęj o roli trzech zjazdów technicznych dla polskiej elektrotechniki patrz: Jerzy Hickiewicz, Piotr Rataj, Przemysław Sadłowski, *Elektrotechnika na Zjazdach Techników Polskich w przededniu odzyskania niepodległości, Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2018, nr 4 (120), s. 9-18.